

TRADYCJA A POSTĘP SĄDOWEGO PRAWA CYWILNEGO NA UKRAINIE*

S.J. Fursa

Instytut Stosunków Międzynarodowych
Kijowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Tarasa Szewczenki

Streszczenie. Autorka omawia zagadnienia związane z wejściem w życie nowego kodeksu postępowania cywilnego Ukrainy. W założeniu dokonuje podziału współczesnych problemów sądownictwa cywilnego Ukrainy na teoretyczne i praktyczne, ze szczególnym uwzględnieniem minusów. Jest nie tylko teoretykiem, ale bierze czynny udział w pracach sądów różnych instancji. Uwagi swoje opiera na obserwacjach praktycznych, co pozwala na wyciągnięcie wniosków własnych, oryginalnych. Autorka nie opiera się na pracach innych autorów, omawiających ukraiński system prawny. W szczególności nie nawiązuje do prac V. Komarowa, S. Hülshorstera i F.H. Gaula (Konferencja w Kilonii 15–20 października 2000), opublikowanych przez M. Bogusławskiego i A. Trunka w tomie pod tytułem: *Reform des Zivil- und Wirtschaftsprozessrechts in den Mitgliedstaaten der GUS* (Bielefeld 2004). Nie nawiązuje także do tradycyjnej teorii procesu O. Bülowa, zanegowanej na tej konferencji w Kilonii, aktualnie uprawianej przez wybitnego profesora z Białorusi M.G. Jurkiewicza, a stanowiącej podstawę budowy polskiego kpc z 1932 r. Zgodnie z koncepcją Ksawerego Fierlicha zaznaczmy, że prof. M. G. Jurkiewicz i L. Koliadko zbliżyli nowy kpc białoruski do Francji, definiując zasady koncepcji procesu białoruskiego na wzór koncepcji H. Motulskiego, urodzonego w pobliżu Mińska i koncepcji polskiej kpc, o czym pisze G. Borkowski (tłumacz artykuł, doktorant M. Sawczuka).

Słowa kluczowe: prawo cywilne na Ukrainie, ukraiński kodeks postępowania cywilnego

Analizując moment wejścia w życie nowego kodeksu postępowania cywilnego Ukrainy (KPC) w kontekście reformowanego systemu, można stwierdzić, że jego wdrożenie w życie powinno było przebiegać jednocześnie z takimi podstawowymi ustawami, jak kodeks cywilny (KC), kodeks rodzinny (KR). Różnica czasowego ich wprowadzania w życie jest bardzo ważnym czynnikiem, który prowadzi w praktyce do określonych trudności w orzekaniu w sprawach cywilnych na Ukrainie.

Wejście w życie nowego KPC nie było przygotowane, ponieważ nad przedstawionym projektem nie była przeprowadzona szeroka dyskusja wśród specjalistów tej problematyki i do chwili jego wprowadzenia sędziowie nie zo-

* Tekst powstał z inspiracji Wasyla Władyki

stali przeszkoleni, co w rezultacie doprowadziło do szeregu utrudnień, kiedy podczas orzekania trzeba było się powoływać na nowy KPC.

Najgorsze trudności zostały pokonane i dzisiaj istnieje potrzeba próby przedstawienia obiektywnej oceny pierwszego etapu po wprowadzeniu nowego KPC w praktycznym zastosowaniu przez wymiar sprawiedliwości. Dlatego można byłoby to zagadnienie omówić, akcentując pozytywne momenty w ukraińskim sądownictwie, jak to było robione do ostatniego czasu przez urzędników Sądu Najwyższego Ukrainy, którzy potwierdzali swoje wystąpienie statystyką. Wypowiedź obywateli, studentów, sędziów, adwokatów świadczy o niezadowoleniu ze współczesnego poziomu i jakości sądownictwa na Ukrainie. Żeby ulepszyć jakość sądownictwa, należy przedstawić właśnie jego minusy. Jeżeli nawet Prezydent Ukrainy, minister sprawiedliwości i inni urzędnicy z zaniepokojeniem mówią o potrzebie jego zreformowania, to negatywy biorą górę nad pozytywnymi i konieczne jest zajęcie się tymi problemami, które winny być rozstrzygnięte.

Dlatego też autor dokonuje tego podziału współczesnych problemów sądownictwa cywilnego na praktyczne i teoretyczne, które między sobą mają bezpośrednie powiązanie, ze szczególnym uwzględnieniem minusów, które mają stosowne znaczenie. Jako że autor jest nie tylko teoretykiem procesu cywilnego, ale bierze aktywny udział w rozpatrywaniu realnych spraw w sądach różnych instancji, ma własne spostrzeżenia dotyczące stosowania przez sądy norm KPC. Dlatego analiza zostanie dokonana z punktu widzenia właśnie praktyki, która odzwierciedla doskonałość ustawodawstwa teorii procesu cywilnego.

Zacząć należy od wskazania zasadniczych różnic pomiędzy starym a nowym KPC, które powinni być być bodźcem do usprawnienia działalności sądów. Po pierwsze, trzeba zwrócić uwagę na przyspieszenie rozpatrywania spraw przed sądami: postępowanie nakazowe, zaoczny wyrok sądowy, wstępne posiedzenie sadu. Zgodnie ze obserwacją współczesna praktyka nie wyróżnia się szerokim zastosowaniem tych instrumentów, gdyż posiadają one istotne wady. Podstawą tego wniosku jest fakt, iż w przypadku wysunięcia sprzeciwu od nakazu, a w drugim oskarżenie postanowienia sądu, dana sprawa trafia z powrotem do rozpatrzenia sądu pierwszej instancji od początku w trybie zwyczajnym. W tym wypadku potencjalny powód po prostu traci czas i pieniądze, zwracając się do sądu w trybie uproszczonym.

Oprócz tego kompetencja sądu do stosowania postępowania nakazowego jest duplikatem obowiązków notariuszy do dokonania wpisu wykonawczego, ale wpis wykonawczy otrzymać od notariusza łatwiej niż nakaz sądowy. Dlatego też przewagę ma realnie wpis notariusza. Problemy rozdzielenia kompetencji notariuszy i sądów autor omówił w ramach uwag do uchwalenia nowego KPC¹, ale jego propozycje nie były brane pod uwagę, ponieważ nad projektem pracowali

¹ Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика. – К.: АСК, 2001, Фурса С. Я. Нотаріальний процес. Теоретичні основи. – К: Істина, 2002.

praktycy, a nie odpowiedni specjaliści nauki procesowej, a jeżeli byli w składzie zespołu, to tylko jako statyści.

Wstępne posiedzenie sądu w praktyce występuje tylko formalnie, podobnie jak wcześniej było postępowanie przygotowawcze postępowania sądowego. Można powiedzieć, że sądy badają te przesłanki, które są wskazane przez powoda albo w formie zaprzeczenia przez pozwanego, nie przeprowadzają logicznych powiązań z dowodami, które określają warunki zaistnienia danych okoliczności. Dlatego też w większości wypadków wstępne posiedzenie sądowe odbywa się, ale nie powoduje to przyspieszenia toku rozpatrywania spraw z powodu tego, że dowody wprowadzane są w każdym momencie rozpatrywania sprawy i to jest zawarte w Konstytucji Ukrainy w paragrafie 129, który gwarantuje swobodę w przedstawieniu dowodów.

Dlatego uchwalenie nowego KPC nie spowodowało realnych i pozytywnych zmian w skróceniu czasu przy rozpatrywaniu spraw, ponieważ są one rozpatrywane dłuższy czas nawet w sądach pierwszej instancji.

Istotnym problemem w nowym KPC jest procedura wnoszenia i przyjęcia pozwów oraz innych dokumentów obywateli przez sąd, ponieważ w większości przypadków sądy wskazują ich braki, które w konsekwencji są zwracane do powodów. Dany problem zasadniczo się nie zmienił, ponieważ obywatel w ciągu roku nie może wnieść pozwu dlatego, że są ustanowione sztuczne wzorce, które nie są jednocześnie określone w KPC. Wpływa to negatywnie na prawa obywateli, a faktycznie pozbawia ich prawa do obrony w sądzie. Istnieją liczne przykłady, kiedy obywatele nie są w stanie uiścić opłaty sądowej dlatego, że wysokość jej ustalona jest na poziomie 1700, a poziom płacy o wiele niższy, z tego powodu większość osób nie posiada możliwości zebrania odpowiedniej kwoty pieniężnej dla wniesienia pozwu, a sądy w większości przypadków odmawiają przyjęcia pozwu, jeżeli opłata sądowa nie została uiszczona w pełnym wymiarze lub wyznaczają terminy bądź rozkładają na raty daną kwotę. Tutaj nie idzie mowa o zwolnieniu z opłat, a autor akceptuję uwagę, że nawet emeryci powinni spłacać opłatę sądową w pełnym wymiarze.

Przy czym sądy nie biorą pod uwagę wymogu zapisu dookreślenia elementów, które powinny być wskazane w pozwie. Można je określić podczas wstępnego posiedzenia sądowego, a dany obowiązek leży całkowicie po stronie sądu. Z tego powodu zamiast uproszenia procedur, w praktyce wynikają przykre wypadki pozbawienia obywateli prawa do sądu zaskarżania i obrony swoich praw w sądzie.

Drugi, nie mniej ważny, aspekt w sądownictwie na Ukrainie, który jest problemowy, polega na tym, że do zawodu sędziego dopuszczane są osoby o niskich kwalifikacjach i ta tendencja jest rosnąca. Sędziowie wyższych instancji i komisje kwalifikacyjne skarżą się na niskie kwalifikacje kandydatów na sędziów.

Taka sytuacja występuje, ponieważ nie stosuje się odpowiedzialności dyscyplinarnej do sędziów, którzy nie podwyższają swojej proceduralnej wiedzy i

nie tylko po wniesieniu zmian do ustawodawstwa. W danym wypadku można mówić o nie pryncypialności w działalności sędziów wyższych instancji, którzy analizują postanowienia sądów pierwszej instancji, w których dopuszczono dużo błędów natury prawnej. Sądy dyscyplinarne w żaden sposób nie reagują na takie wykroczenia.

Statystyka świadczy, że poziom sadownictwa na Ukrainie znacznie się pogarsza. Świadczy o tym ilość skarg, które są nadsyłane przez obywateli Ukrainy do Europejskiego Trybunału. Nawet z tego rodzaju statystyk nikt nie wyciąga wniosków, dlatego obywatele zwracają się do sądów poza granicami Ukrainy.

W dużym stopniu wysuwa się hipotezy o tym, że zły stan materialny sędziów, wpływa na rozpatrywanie spraw w gabinetach, a nie na salach sądowych, a te wskaźniki nie wpływają na chęć zdobycia statusu sędziego.

Nowy KPC stosuje rozpoznanie spraw(podań) powinno się odbywać zgodnie z kolejnością ich realnego wpływu, a w rzeczywistości zależy on od upoważnionych pracowników sądów. Zdarzają się wypadki, kiedy podziałem spraw zajmują się prezes sądu lub jego zastępcą, którzy powinni równomiernie rozdzielać sprawy pomiędzy sędziami. Wiadomo, że nie można określić realnego obciążenia każdego z sędziów, ponieważ sprawy się różnią między sobą, a to bezpośrednio wpływa na trudności w porozumieniu i rozwiązaniu określonego problemu.

Można powiedzieć, że niektóre pytania problemowe w praktyce powstają przez niedoskonałości dokładnego określenia kompetencji specjalnych sędziów. Bezpośrednio skierowanie spraw spornych do handlowego, administracyjnego sądu jurysdykcji ogólnej ostatnimi czasy przysparza duże kłopoty sądom powszechnym. Jak ma zwrócić się z pozwem do sądu pozwany, dla którego powinien być właściwy inny sąd, te i o wiele więcej pytań do ostatniego czasu są nie rozstrzygnięte. W praktyce dany przepis pozbawia obywateli prawa do obrony, ponieważ pozwы obywateli nie są przyjmowane do rozpatrzenia poprzez niewiedzę, jaki sąd sprawę powinien rozstrzygać w przypadku sporu: cywilny lub administracyjny. Brak kompetencji, wyraźnego podziału stosunków na administracyjne i cywilne jest pierwszą z przyczyn, że sprawy są rozdzielane według podmiotu sporu, a nie wg przedmiotu sporu. Często pozew skierowany do administracji państwowej kwalifikują jako spór administracyjny, chociaż w jego osnowie leży niewykonanie przez administrację swoich zobowiązań na podstawie umowy cywilnej.

Biorąc pod uwagę, że wyodrębnienie administracyjne sądów odbywa się drogą pewnej specjalizacji sędziów sądów jurysdykcji ogólnej i sądy administracyjne położone są w jednym budynku z sędziami jurysdykcji ogólnej, to formalizacja sporu jest to sztuczne ułożenie praw obywateli na zwrócenie się do sądu.

Kiedyś jeden z fachowców na Ukrainie zaproponował stworzenie Dużego Kodeksu Postępowania Ukrainy, ale do jego propozycji zgłoszono dużo zastrzeżeń, dlatego bardzo pozytywna i progresywna idea została odrzucona. Jednak w

tej propozycji był sens, który jest łatwo wyjaśnić. Na przykład pojęcie „pozew” stosowane jest nie tylko w cywilnym, ale także w postępowaniu administracyjnym i karnym. Dowody i środki dowodowe z niektórymi różnicami stosuje się we wszystkich kodeksach postępowania. Dlatego uogólnienie i stworzenie jednego systemu, ale doskonalenie systemu sądowego, który by polegał na tym, że obywatel składając pozew do sądu, otrzymywałby niezbędną pomoc, gdyż sąd sam mógłby określać, do którego z sądów powinna ta sprawa być skierowana i do którego kompetencji należy.

Zrozumiałe jest, że taka ustawa przed jej wprowadzeniem będzie potrzebować określonych nakładów z boku nie tylko procesualistów, którzy przeprowadzają badania nad problemami cywilnego, karnego, administracyjnego, także w porozumieniu z pracownikami naukowymi, którzy badają normy prawne w danych dziedzinach. Tak szczytny cel może pozwolić na uniknięcie tych uchybień, które były popełnione przy uchwaleniu nowego KC. Znacznym uchybieniem w KC są te ustępy, które przeczą ustępom z Kodeksu Handlowego ich zawartością. Oprócz tego istnieje bardzo dużo odrębnych aktów prawnych, których treści mogły być włączone do KC, m.in. ustawa Ukrainy „O zastawie”. Zamiast tego jest stwarzana paralelna baza normatywna, która nie posiada związku prawnego z KC, np. ustawa „O hipotece”. Dla ich systematyki i spójności, powinny zostać włączone do KC.

Autor nie uważa za słuszne akcentować uchybień odnośnie zawartości nowego KPC, w odniesieniu do wyodrębnionych norm, ponieważ z powodu braku techniki ustawodawczej to jest ogólnie wiadomy problem. Ale niektóre niedoprecyzowane problemy, które są związane z niejednakowym postępowaniem przy zaskarżaniu wyroków i uchwał sądów pierwszej instancji i apelacyjnych, jest dużym problemem. O tyle, że procedura podania skarg do sądów apelacyjnych za pośrednictwem sądów pierwszej instancji warunkuje problemy obywateli do dostępu do rozstrzygnięcia spraw przez sąd apelacyjny. Te i inne problemy, a zwłaszcza pozbawienie od 1 września 2005 r. obywateli prawa do udziału w rozpatrywaniu skarg kasacyjnych na wstępnym posiedzeniu sądu, były przedstawiane przez autorkę w artykułach² i książkach³.

² С.Фурса Одна із ситуацій, пов'язаних з визнанням шлюбу недійсним // Нотаріат Адвокатура Суд.-2006. - №1 (15). -С.4-6.

³ Цивільний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / За заг. ред. С.Я. Фурси. // С.Фурса, Є.Фурса, С. Щербак. -К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2006. -912 с. – (серія процесуальні науки). Фурса С.Я., Фурса Є.І. Адвокат у цивільному процесі: науково-практичний посібник. – К.: видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2006. – 448 с. (серія „Процесуальні науки”) С.Фурса, Т.Цюра Докази і доказування у цивільному процесі. Науково-практичний посібник. -К.: Видавець Фурса С.Я., КНТ., 2005. -256 с. Фурса С.Я., Щербак С.В., Свтушенко О.І. Цивільний процес України: Проблеми і перспективи: Науково-практичний посібник. — К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2006. — 448 с. — (Серія ”Процесуальні науки”).

Uważam za słuszne zatrzymać się na rozważaniu czynników podmiotowych w postępowaniu cywilnym, którego ani teoria, ani praktyka nie precyzuje. Znaczenie tego problemu polega na tym, że poziom kompetencji sędziego powinien być znacznie wyższy niż osób, które biorą udział w rozprawie. To uzasadnione jest tym, że dominująca w postępowaniu cywilnym zasada kontrydycyjności, której rola sprowadza się do współzawodnictwa. Kiedy odbywa się współzawodnictwo na poziomie intelektualnym, w którym ma miejsce duży potok informacyjny, wykorzystuje się nie zawsze zgodne z prawem wpływy na sędziów, a także artystyczność, w takich przypadkach powinna się pojawić wysoka kompetencja sędziego, charyzmatyczność i pryncypialność, które powinny pozwolić na wyłączenie ze spraw wszystkich rzeczy, które wpływają na negatywne rozstrzygnięcie sprawy.

Myślę, że pierwszym i podstawowym problemem sądownictwa cywilnego na Ukrainie, które autor określa czynnikiem podmiotowym, są kwalifikacje sędziego. Rozwiązanie tego problemu zależy od systemu miar, które powinny pozytywnie wpłynąć na podwyższenie jakości działalności sądów. W pierwszym wypadku podwyższenie kwalifikacji i niezależności sądów, dlatego powinny istnieć konkretne programy, ułożone przez fachowców łącznie z udostępnieniem sędziom odpowiedniej literatury, przeprowadzenia szkoleń dla podwyższenia kwalifikacji. Jest zrozumiałe, że państwo powinno dbać o stworzenie odpowiedniego gruntu dla sędziów i zaplecza materialnego, a także z twardą ręką do sędziów, którzy nadużywają swoich praw lub nie posiadają odpowiednich kwalifikacji.

Problem wsparcia moralnego sędziów polega na tym, że przeważna większość mediów jest skierowana na sensacje, a także na krytykę działalności urzędów państwowych. O pozytywnych momentach w działalności sądów nie jest przyjęte opowiadać, ponieważ jakościowe rozpatrzenie spraw to jest obowiązek sądu. W danym okresie dużo sędziów, którzy normalnie wykonują swoje obowiązki, jest zmuszonych do podniesienia odpowiedzialności moralnej, za to że należą do tego zawodu.

Dlatego też Centrum badań prawniczych nie tylko wyświetla zarówno negatywne, jak i pozytywne aspekty działalności sądów, nawet wtedy, gdy sprawa jest ciężka i kontrowersyjna i jest rozwiązana sprawiedliwie. Z własnego doświadczenia wiem, że nie wszyscy sędziowie są skorumpowani lub brakuje im kompetencji, a w większości wypadków realny przebieg spraw zależy od kompetencji adwokatów, którzy „opuszczają ręce” po pierwszej przegranej w sądzie, wierząc w sprawiedliwość sądu.

Jeżeli fachowcy, którzy biorą udział w rozpatrywaniu spraw cywilnych, nie będą dążyć do likwidacji braku kompetencji i korupcji pośród sędziów i będą się zwracać do sądów wyższej instancji zaskarżając wyroki i będą nalegać na zastosowanie kar dyscyplinarnych, sądownictwo cywilne ulepszy swoją jakość. Dlatego też problem sądownictwa nie leży całkowicie w płaszczyźnie działalności sądu, a i we współczesnych stosunkach społecznych.

TRADITION VS. PROGRESS OF CIVIL LAW IN UKRAINE

Summary. The article deals with some issues relating to the new Ukrainian Code of Civil Procedure entering into force. The Author divides modern problems of the civil branch of the Ukrainian judiciary into theoretical and practical ones, laying particular stress on the drawbacks. The Author is not only a theoretician but she participates in the operations of various courts of different level. Her practical observations lead to interesting and original conclusions. The Author does not make use of works of other authors who discuss the legal system of Ukraine. In particular, she does not make a reference to the works by V. Komarov, S. Hülshorster or F.H. Gaul (the conference in Kiel, 15-20 Oct 2000), published by M. Bogusławski and A. Trunk in a volume entitled: *Reform des Zivil- und Wirtschaftsprozessrechts in den Mitgliedstaaten der GUS* (Bielefeld 2004). She does not draw upon the traditional theory of judicial proceedings by O. Bülow, denied in the Kiel conference, now advocated by an eminent Byelorussian professor M. G. Jurkiewicz, which provides basis for Polish Code of Civil Procedure of 1932. In line with Ksawery Fierlich's view, it must be noted that Prof. M. G. Jurkiewicz and L. Koliadko succeeded in bringing the new Byelorussian Code of Civil Procedure closer to the French one, by defining the principles of the Byelorussian proceedings in line with the concept of H. Motulski and the Polish idea of the Code, which is discussed by G. Borkowski.

Keywords: Civil Law in Ukraine, Ukrainian Code of Civil Procedure